

Dr Petar Veselinović*

UTICAJ STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA RAZVOJ NACIONALNE EKONOMIJE

Apstrakt: *Regulisanje odnosa naše zemlje sa međunarodnim političkim, ekonomskim i finansijskim institucijama, dovelo je do značajnog priliva stranog kapitala u obliku kredita i donacija. Priliv donacija i javnog kapitala od strane pojedinih razvijenih zemalja i međunarodnih finansijskih institucija predstavlja veoma značajnu podršku inicijalnoj fazi sprovođenja reformi, kao i stvaranju uslova za priliv privatnog stranog kapitala. Međutim, imajući u vidu visoku zaduženost nacionalne ekonomije i vremensku ograničenost donatorske pomoći, ona se ne sme oslanjati samo na ta dva oblika međunarodne ekonomske pomoći. Jedini oblik međunarodnog kretanja kapitala koji može pokrenuti proizvodnju u privredi i povećati stopu zaposlenosti, jesu strane direktne investicije. U cilju njihovog uspešnog privlačenja, upravljački organi naše ekonomije moraju činiti permanentne napore u pravcu kreiranja neophodnih uslova za stvaranje povoljne investicione klime za strana ulaganja.*

Ključne reči: *strane investicije, nacionalna ekonomija, tranzicija, liberalizacija, konkurentnost*

Abstract: *The regulation of the relationships between our country and international politic, economic and financial institutions has brought to the significant inflow of the foreign credits and donations. The inflow of the donations and public capital from the side of some developed countries and international financial institutions represents the significant support to the initial phase of the reforms performing, just as creating conditions for inflow of the foreign private capital. In the meanwhile, taking the consideration on the inappropriate debt position of the national economy and the time constraint of the donor's help, it can not be leaned only on these two forms of international economic support. Direct investments are the only form of the moving of international capital that can relive production and increase the employment rate. In order of successful attracting of international capital, management authorities must take permanent effort to create necessary conditions for foreign investments.*

Key words: *foreign investments, national economy, transition, liberalization, competitiveness*

* Docent Ekonomskog fakulteta u Kragujevcu

Uvod

Investicije predstavljaju jedno od osnovnih područja makroekonomske, odnosno razvojne politike svake zemlje. Obim, struktura i efikasnost ukupno preduzetih investicija u nekoj ekonomiji bitno određuju putanju njenog razvoja.

U nedostatku sopstvene akumulacije mnoge zemlje pribegavaju uvozu kapitala sa ciljem da se lakše izvrši promena privredne strukture i pokrene proces privrednog razvoja.

Strane direktne investicije¹ se smatraju najkorisnijim izvorom kapitala za zemlje u tranziciji. One imaju nekoliko značajnih prednosti u odnosu na druge izvore koji se mogu koristiti - zaduživanje u inostranstvu i portfolio investicije.

Ključna prednost SDI u odnosu na inostrane kredite je u tome što one ne podrazumevaju značajnije odlive kapitala u budućnosti koji mogu ugrožavati tekući bilans i privredni rast u tim periodima, iako i SDI imaju svoje odlive, kao rezultat repatrijacije profita.

Prednost SDI u odnosu na portfolio investicije je u tome što one predstavljaju mnogo stabilniji izvor kapitala.

Posmatrano finansijski SDI predstavljaju priliv stranih resursa koji povećava ukupne investicije u zemlji domaćinu. Pored inicijalnog priliva kapitala SDI čine i reinvestirani profit filijale, kao i sve pozajmice filijale od strane matične kompanije.

Situaciju na području investicija u Srbiji i Crnoj Gori karakteriše nedostatak finansijske štednje stanovništva, i to posebno one dugoročnog karaktera.

Nedovoljna domaća akumulacija zahteva privlačenje inostranog kapitala, kao prvu pretpostavku za trajno prevođenje stope ekonomskog rasta na viši nivo. Struktura priliva stranog kapitala određena je nasleđenim spoljnim dugom i mogućnostima njegove otplate. Procenjuje se da dalje komercijalno kreditno zaduženje ne sme preći 10% ukupno potrebnih investicija, tako da najveći deo priliva stranog kapitala mora biti u obliku stranih direktnih investicija. Oporavak domaće privrede u velikoj meri zavisi od SDI tim pre što one ne znače samo priliv svežeg kapitala, već nose sa sobom i nove tehnologije, novi način upravljanja, nove metode i kanale distribucije proizvoda. Zbog toga je stvaranje pogodnih investicione klime od primarnog značaja za budući razvoj naše privrede.

Kada se postavlja pitanje kako privući strani kapital u privredu Srbije i Crne Gore, i to pre svega u obliku SDI, za davanje odgovora je ključno da se sagleda kakva su dosadašnja naša iskustva u tom pogledu, iskustva drugih zemalja

centralne i istočne Evrope i zemalja u razvoju, koje su to pozitivne i negativne determinante koje utiču na priliv stranih direktnih investicija u jednu nacionalnu ekonomiju i u kojoj meri su one sada prisutne u privredi Srbije i Crne Gore.

S tim u vezi u ovom radu će biti analiziran značaj SDI za razvoj zemalja u tranziciji, zatim kretanje SDI u našoj zemlji kao i perspektive i potencijali ulaganja SDI u narednom periodu.

1. Uloga stranih direktnih investicija u razvoju zemalja Centralne i Istočne Evrope

Po prirodi svojih centralno-planskih sistema zemlje Centralne i Istočne Evrope su bile izolovane od međunarodnih kapitalnih tokova. Sa početkom procesa tranzicije, one postaju članice međunarodnih institucija, čija pomoć uz bilateralnu finansijsku podršku postaje primarni izvor finansiranja ovih privreda.

Proces investiranja iz inostranstva u zemljama tranzicije odigrava se paralelno sa procesom uvođenja tržišnih mehanizama privređivanja. U toku procesa promena, zemlje u tranziciji moraju da popune čitav niz gepova koji postoje u njihovim ekonomijama. Priliv inostranog kapitala može da pomogne u prevazilaženju pojedinih gepova.

Sa napretkom procesa reformi, privatni finansijski tokovi u odnosu na javne postaju sve značajnija komponenta kapitalnog priliva i od 1993. godine premašuju 50% priliva u ove zemlje.

Ako se uporede sa dinamikom SDI tokova u zemljama u razvoju, ulazni SDI tokovi u zemlje Centralne i Istočne Evrope su skromni, i iznose oko 3%. Priliv SDI u Centralnu i Istočnu Evropu u 1997. god. povećan je na preko 19 milijardi dolara. Rusija je imala udeo od oko 1/3 ukupnog priliva u region. U 1998. god. SDI u zemlje u tranziciji beleže neznatan pad za 5%. Iza toga stoje posledice Ruske finansijske krize, koja je dovela do pada SDI u Ruskoj federaciji za više od 60%, i rekordnog rasta SDI u ostalom delu Centralne i Istočne Evrope (26%).²

Uloga SDI u zemljama u tranziciji rasla je srazmerno brzini kojom su one ostvarivale transformaciju i reformu ka tržišnoj privredi i postizale određeni stepen ekonomske stabilizacije i rasta. Karakteristika SDI u ovim zemljama je koncentracija u ekonomijama sa najboljim reformskim rezultatima - Mađarskoj, Poljskoj i Češkoj Republici.

Za priliv SDI u ove zemlje takođe je karakteristično da postoji značajna razlika između ugovorenih i realizovanih investicionih projekata, što je uslovljeno neizvesnošću u vezi s njihovim privredama i budućim ekonomskim mogućnostima,

¹ U daljem tekstu za strane direktne investicije biće korišćena skraćenica SDI

² Podaci preuzeti iz World Investment Report, 2000. str. 284.

EKONOMSKI HORIZONTI

tako da se mnogi ugovoreni projekti uopšte, ili samo delimično realizuju. Koeficijent realizacije registrovanih projekata je najveći u Mađarskoj (80%), a najniži u Estoniji - 20%.³

Tabela 1.- Ulaz SDI tokova i ukupnog SDI stanja u Centralnu i Istočnu Evropu, 1987-1999. godina (milioni dolara)

Zemlja	Tokovi							Ukupno SDI stanje	
	1987-1992 prose no godi.	1991.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	1998.	1999.
Albanija	-	68	70	90	48	45	41	394	425
Belorusija	-	18	15	73	200	144	225	466	697
BiH	-	-	-	-2	1	10	10	-	-
Bugarska	34	40	90	109	505	401	770	1.352	2.258
Hrvatska	-	105	101	540	503	873	1.382	2.365	4.028
Češka R.	533	653	2.561	1.429	1.301	2.540	5.108	13.452	16.246
Estonija	-	162	201	151	267	581	306	1.822	2.441
Mađarska	675	2.339	4.453	1.983	2.085	1.935	1.944	18.255	19.095
Letonija	-	45	180	382	521	274	366	1.488	1.885
Litvanija	-	30	73	152	355	926	486	1.625	2.063
Makedonija	-	-	10	12	17	119	22	181	200
Moldavija	-	14	67	24	72	85	34	265	335
Poljska	183	1.715	3.659	4.498	4.908	5.129	7.500	21.722	29.979
Rumunija	61	94	420	265	1.229	2.063	961	4.250	5.441
Ruska F.	-	1.211	2.016	2.479	6.243	2.183	2.861	13.389	16.541
Slovačka	91	168	195	251	177	466	322	2.062	2.044
Šlovenija	37	113	176	186	321	165	90	2.359	2.997
Ukrajina	-	200	267	521	624	743	496	2.801	3.248
Total	1.658	6.975	14.553	13.141	19.374	18.680	22.924	88.253	109.923

Izvor: UNCTAD, World Investment Report, 2000, str. 283-288 i 295-299.

³ Podaci preuzeti iz World Investment Report, 2000. str. 298.

EKONOMSKI HORIZONTI

Ugovoreni investicioni projekti su uglavnom mali ili srednji sa nivoom angažovanih investicija između 45 hiljada i 1,5 miliona dolara. Najčešće su u pitanju predstavništva, čiji je zadatak da ispituju postojeće investicione mogućnosti i zauzmu tržište.

Evropska unija bila je glavni izvor stranih direktnih investicija u zemljama ovog regiona, sa udelom od 75% u ukupnom prilivu, dok su SAD na drugom mestu, sa udelom od oko 15%.

Najveće prepreke sa kojima se susreću zemlje u tranziciji su nedostatak domaćih kapitalnih izvora, nedovoljan priliv stranog kapitala i bekstvo kapitala iz tih zemalja. Iskustva zemalja u tranziciji, čije se reforme smatraju uspešnim, govore da je priliv kapitala značio ubrzanje strukturnih reformi, više stope rasta, povećanje deviznih rezervi, liberalizaciju deviznih restrikcija i dobijanje povoljnog kreditnog rejtinga.

Strane direktne investicije se, imajući u vidu navedeno, smatraju najkorisnijim izvorom kapitala za zemlje u tranziciji.

U sklopu tranzicije i prestrukturiranja privreda zemalja Centralne i Istočne Evrope, SDI obično donose novu tehnologiju koja osavremenjuje i unapređuje proizvodnju. Strani investitori donose i savremena menadžerska i organizaciona znanja iz oblasti marketinga, finansija i strateškog planiranja.

Strani investitor obično ima već dobro izgrađenu globalnu distributivnu mrežu, koja omogućava domaćim preduzećima pristup stranim tržištima i jak podstrek za podizanje kvaliteta poslovanja i ostvarivanje efekata ekonomije obima.

2. Strane direktne investicije na području nacionalne ekonomije

Uprkos iskustvu sa prilivom privatnog stranog kapitala koji je trajao sve do ranih devedesetih godina XX veka, situacija se u ovoj sferi značajno promenila posle raspada bivše Jugoslavije i uvođenja sankcija protiv novostvorene SRJ. Tokom desetogodišnje izolacije priliv ovog oblika stranog kapitala je skoro suspendovan, dok su međunarodni trgovinski i finansijski tokovi bili prekinuti. U takvoj situaciji došlo je do velikog usporavanja procesa tranzicije, opadanja nivoa ukupnih ekonomskih tokova, smanjenja domaće akumulacije i velikog opadanja nivoa investicionih aktivnosti.

Iako su iskustva nekih zemalja u tranziciji u proteklih desetak godina pokazala da je priliv stranih direktnih ulaganja bio osnovni generator njihovog privrednog razvoja, jugoslovenska privreda nije značajnije osetila efekte tranzicije u toj oblasti. Izostanak političke stabilnosti kao najvažnijeg elementa investicione

klime je u najznačajnijoj meri determinisao vrednost SDI tokova u posmatranom periodu.

Poslednja decenija XX veka je u našoj zemlji bila obeležena postojanjem objektivnih okolnosti koje su predstavljale smetnju za ozbiljan priliv stranog kapitala: vladale su međunarodne sankcije i izolacija SRJ sa izričitom zabranom investiranja. Zbog postojanja sankcija Saveta bezbednosti UN dotadašnji tradicionalni ekonomski partneri naše zemlje nisu mogli sve do 1996. godine da ulažu svoj kapital u domaća preduzeća. Posledica navedenih ograničenja ogleda se u značajnom smanjenju broja i vrednosti ugovora. Investiciona ulaganja u periodu 1991-1995. godina karakterišu sledeći pokazatelji: zaključeno je 1.038 ugovora u vrednosti od 1,051 milijardu DM. Posmatrano po tipu preduzeća, najviše je preduzeća sa stranim kapitalom u mešovitim preduzećima (67,2%), sopstvenim preduzećima (20,7%), i zajedničkim ulaganjima (12,1%).⁴

Prema podacima Saveznog ministarstva za ekonomske odnose sa inostranstvom, u periodu od 1992. do 2001. ukupan iznos stranih investicija u SR Jugoslaviji iznosio je 2.078 miliona dolara, po godinama:

Tabela br. 2. Strane investicije u SR Jugoslaviji u periodu 1992-2001. god.

	Godine									
	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.
Miliona dolara	155	150	96	61	144	917	137	214	58	146

Izvor: Savezno ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom

Posle ukidanja sankcija, tokom 1996. i 1997. godine registrovano je oko 2.800 ugovora o stranim ulaganjima. Posmatrano po vrstama ulaganja veoma mali broj se odnosio na ulaganja kroz privatizaciju. U tom smislu izdvajaju se akvizicije u MC Donald, Coca-Colu, Pepsi-Colu, Tetrapak. Reč je o stranim partnerima koji su postali puni vlasnici u do tada mešovitim preduzećima. Posmatrano po obliku preduzeća ubedljivo prednjače ulaganja u mešovita preduzeća, odnosno ugovori o zajedničkom ulaganju, koji su za strane partnere još uvek najpogodniji model ulaska na domaću, još uvek nestabilno tržište. Pojedinačno, finansijski najveće strano ulaganje realizovano je kupovinom 49% akcija Telekomu Srbije od strane telekomunikacionih kompanija iz Italije (29%) i Grčke (20%) u vrednosti od 738,5 miliona USD. Međutim, ova investicija nije generisala značajne razvojne efekte jer

privatizacioni prihodi nisu iskorišćeni za investicione aktivnosti, već su upotrebljeni za pokrivanje budžetskog deficita i druga socijalna davanja.

Odluka o zabrani investiranja u SR Jugoslaviju, do koje je došlo sredinom 1998. godine, dovela je do ozbiljnog pogoršavanja ambijenta poslovanja i uslova u kojima se odvijala privatizacija. Neposredna posledica uvedenih sankcija od strane Evropske Unije bila je zaustavljanje procesa privatizacije uz angažovanje stranih investitora. Kasnija vojna agresija na našu zemlju i pooštavanje sankcija koje je po njenom okončanju usledilo, u još većoj meri su udaljile nacionalnu privredu od međunarodnih ekonomskih tokova kapitala. U takvim uslovima strana direktna ulaganja su bila više nego simbolična i tokom 2000. godine.

Šesti po redu Zakon o stranim ulaganjima donet je početkom 2002. godine. Taj Zakon izmenjen je 2003. godine i danas je u primeni.

Osnovna namera zakonodavca je bila da se u što većoj meri pojednostavi postupak stranih ulaganja, kao i da se precizno definišu prava stranih ulagača. Zakonom je izvršena maksimalna liberalizacija stranih ulaganja.

Sve oblasti privređivanja su otvorene za strana ulaganja, s tim što je pravno uređivanje ulaganja u banke, osiguravajuće organizacije i slobodne zone prepušteno posebnim zakonima. Jedino ograničenje predviđeno u Zakonu o stranim ulaganjima je zabrana sticanja većinskog učešća stranih lica u preduzećima koja se bave proizvodnjom i prometom oružja, kao i zabrana osnivanja preduzeća sa većinskim stranim učešćem u područjima koja su u skladu sa zakonom određena kao zabranjena zona. Za osnivanje ili ulaganje u ova preduzeća strani ulagač je dužan da pribavi saglasnost organa nadležnog za poslove odbrane.

Strani ulagači, odnosno osnivači preduzeća imaju ista prava i obaveze kao i domaći osnivači. Osim pune slobode ulaganja, Zakonom o stranim ulaganjima se stranim ulagačima garantuje nacionalni tretman, pravna sigurnost i pravna zaštita u pogledu prava stečenih ulaganjem, pravo konverzije domaću valutu u stranu valutu, pravo na vođenje poslovnih knjiga u skladu sa međunarodno prihvaćenim računovodstvenim standardima, pravo na transfer dobiti i imovine u vezi sa stranim ulaganjem u inostranstvo, kao i povoljniji tretman ukoliko je predviđen nekim međunarodnim ili bilateralnim ugovorom.

Pomenute zakonske odredbe nisu se najbolje reflektovale u praksi. Naime, nestabilno političko okruženje unutar Srbije, brojne tenzije u odnosu sa Crnom Gorom i Kosovom utiču destimulirajuće na poslovnu klimu. Postojeća situacija je dovela do toga da se SCG još uvek tretira kao zemlja visokog političkog rizika, što predstavlja jednu od najznačajnijih barijera privlačenju SDI.

Statistiku o ulasku stranih direktnih investicija, koju je nekada vodilo Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom SRJ, preuzela je Narodna banka Srbije. Kada je reč o strukturi pridošlih investicija prema zemlji porekla,

⁴ Preuzeto sa internet sajta: www.ien.bg.ac.yu

statistiku treba uzeti sa rezervom, pošto centralna banka ima informacije o inostranim bankama iz kojih je novac pristizao, što ne mora obavezno da znači da su firme koje su ulagale novac iz iste te države.

Tokom 2001. godine, prema podacima tadašnjeg Saveznog ministarstva za ekonomske odnose sa inostranstvom, u SCG je ušlo 160 miliona dolara.

Što se tiče 2002. godine u SRJ je ušlo 475 miliona dolara stranih investicija, od čega je u proizvodnim delatnostima završilo 266 miliona, a u uslugama 22 miliona. Prodane su nepokretnosti vredne 9 miliona dolara, a procenjuje se da je u Srbiju ušlo investicija u robi vrednih 156 miliona dolara.

SDI su posebno veliki skok imale u 2003. godini, kada su iznosile 1271 milion dolara, što po stanovniku daje 155 dolara. Sve to zahvaljujući, pre svega, prodaji dve fabrike duvana i nekolicini drugih tenderskih privatizacija. Fabrika duvana u Nišu prodana je za 395 miliona evra, fabrika duvana u Vranju za 87 miliona evra.

Međutim, strane direktne investicije po glavi stanovnika su 2001. i 2002. godine iznosile samo 8,2 dolara i 20 dolara, što je daleko niže nego u ostalim tranzicionim zemljama. Za tranzicione zemlje se smatra da su ulaganja vrlo velika ako po stanovniku iznose preko 600 dolara, velika 300-600 dolara, umerena 150-300 dolara, mala 70-150 dolara i vrlo mala ako su ispod 70 dolara po stanovniku. Naravno SDI se mogu meriti i drugim pokazateljima, od kojih je najbolji odnos SDI prema nacionalnom dohotku.⁵

Posmatrano prema ukupnom ulaznom stanju stranih direktnih investicija u 2001. godini, kapital je dolazio uglavnom iz Evropske unije, zatim SAD, kao i iz zemalja regiona Centralne i Istočne Evrope (većinom su u pitanju države iz neposrednog okruženja).

Nemačka je najveći investitor sa učešćem od 11% u ukupnom ulaznom stoku SDI u 2001. godini, a slede SAD i Kipar sa udelom od 6% i 5% (respektivno). Ostale zemlje iz kojih su strane direktne investicije plasirane, a koje su (zaključno sa 2001. god.) bile veće od 1 milion dolara su zemlje EU i evropske zemlje u tranziciji.

Ukupno učešće zemalja centralne i istočne Evrope u ulaznom stoku stranih direktnih investicija u 2001. godini je iznosilo 12%, mada je prosečna vrednost po ugovoru bila niska i nije prelazila 10 000 evra.⁶

Posmatrano po sektorima, trgovina je privukla najveći iznos stranih direktnih investicija (više od 50% registrovanih ugovora).

U okviru industrijskog sektora, polovina ukupnih SDI je plasirana u tri grane: proizvodnja tekstilnih proizvoda, građevinarstvo i proizvodnja i prerada hrane. Za strane investitore još su bile privlačne mašinska i elektroindustrija, grafička i industrija prerade drveta, dok su ostale industrijske delatnosti bile manje privlačne za plasman SDI (zabeležile su manje učešća od 5% u okviru sektora industrije). Glavni "igrači" na investicionoj sceni Srbije dosad su, pored Filip Morisa i BAT-a, tri cementare (Lafarž, Holcim, Titan), zatim Michelin, Tetrapak, Henkel, Agrokor, Lukoil, Salford, Merkator, itd...

3. Perspektive i potencijali za strane direktne investicije u narednom periodu

Postoji veliki broj faktora koji destimulišu ozbiljne strane kompanije da ulažu svoj kapital na područje naše zemlje, a sa druge strane, postoji neuporedivo manji broj stimulativnih faktora za takva ulaganja.

Nepovoljna poslovna klima zadržala se i tokom prva tri tromesečja 2004. godine. Osnovne privredne trendove i dalje karakterišu nepovoljne tendencije. Privreda posluje sa gubicima, bez značajnije akumulacije i samim tim bez novca za tekuću reprodukciju. Potrebe kao i tražnja za kreditima su veliki, ali sa nepovoljnim uslovima odobravanja.

U proteklom periodu od tri godine prosečne direktne strane investicije u našoj zemlji iznosile su oko 450 miliona dolara godišnje. Međutim, zbog nenamenskog trošenja sredstava, investicije su išle u potrošnju umesto u proizvodnju.

Ciklus novih investicija je neophodan jer sa 45% bruto domaćeg proizvoda iz 1980. godine, Srbija nije u stanju da reguliše nasleđene i tekuće obaveze.

Investiciona klima u našoj ekonomiji je značajno pogoršana. Pretnje o mogućoj reviziji dosadašnje privatizacije odbijaju nove investitore iz inostranstva, ne samo kada je u pitanju dalja privatizacija preduzeća u društvenoj i državnoj svojini nego i kada su u pitanju tzv. greenfield investicije. Prema inostranstvu su upućeni signali o mogućoj reviziji ugovora i otuda, povratno, dolaze jasni signali da će se sa ulaganjima u našu ekonomiju pričekati do stabilizacije političkih prilika i stvaranja jasnog institucionalnog ambijenta, bez mogućnosti retroaktivnog uplitanja države u već ostvarene legalne poslove.

Ministarstvo za privatizaciju Republike Srbije je krajem 2003. godine procenilo da ukupni iznos prihoda od privatizacije u 2004. neće biti veći od 150

⁵ Podaci preuzeti sa sajta: www.ien.bg.ac.yu

⁶ Podaci preuzeti iz publikacije: SIEPA "DOING BUSINESS IN SERBIA", Beograd, 2003, str. 63 i 64.

miliona dolara. Samo deo tog iznosa će biti strane direktne investicije. Greenfield ulaganja će u najboljem slučaju biti još toliko.

Sa pouzdanjem se može zaključiti da kod nas još nema ni nagoveštaja rasta SDI u 2004. i 2005. godini, a ako se prilike ne poboljšaju, neće ih biti ni posle toga. Prvi vesnik da bi moglo doći do rasta SDI bi bio čisto domicilan - rast štednje u bankama. Trend kretanja štednje u bankama već mesecima stagnira. Drugi vesnik budućeg rasta SDI bi bio rast domaćih ulaganja. Nema znakova takve tendencije, jer nema ni rasta bankarske štednje. Tek kada te dve aktivnosti budu u znatnijem usponu to će biti znak da se poslovno okruženje poboljšalo što je nagoveštaj većih SDI. Strane direktne investicije u svaku zemlju dolaze posle rasta domaćih ulaganja, jer su domaća ulaganja test poslovnog okruženja i prilika za zaradu. Naravno, SDI u jednoj godini mogu izuzetno biti više i bez poboljšavanja poslovnog okruženja, ako se država odluči za prodaju neke od većih privlačnih firmi ili koncesija.

U analizi strukture potencijalnih kapitalnih priliva Srbija i Crna Gora mora imati u vidu i sledeće činjenice:

➤ kada je reč o zajmovnom kapitalu i njegovom daljem prilivu u našu privredu ne sme se izgubiti iz vida postojeći dug privrede Srbije i Crne Gore, koji je krajem 2003. godine iznosio 13,482 milijardi dolara, što je svrstava u red najzaduženijih zemalja u svetu, njen kreditni rejting značajno se smanjuje, a i svako dalje zaduživanje čini se preskupim i neracionalnim;

➤ što se privatnog kapitala tiče, domaći prostori moraju računati na porast priliva kratkoročnog kapitala koji je spreman da se na svaku pojavu dodatnih rizika povuče sa odabrane investicione lokacije. Takođe, tzv. venture kapitali mogu se očekivati u ovoj zoni pogodnoj za špekulacije i brze zarade.

➤ Iskustva finansijskih kriza u Aziji i Rusiji dobra su lekcija o posledicama koje naglo povlačenje ovog kapitala može da ima na nacionalnu ekonomiju. Odgovorno vođenje nacionalne razvojne i ekonomske politike zato mora uključiti i nivo do koga zemlja sme dopustiti prisustvo ovog tipa kapitalnog priliva u svojoj privredi. Venture i kratkoročnih kapitala zemalja se sigurno ne treba odreći imajući u vidu dragocene razvojne efekte koje njihov priliv može imati na privredu zemlje domaćina, ali zato taj priliv mora biti u odgovarajućoj stabilnoj proporciji sa dugoročnim kapitalnim prilivima u obliku SDI kao najstabilnije i najpoželjnije forme kapitala sa aspekta domaćih razvojnih potreba.⁷

Međutim, svaka priča o prilivu SDI mora početi od činjenice da, nepogrešivo vođen svojim primarnim motivima da uz što manje rizika ostvari što veće profite,

odnosno više prinose na uložena sredstva, kapital oprezno bira lokacije na kojima će se zadržati. Lokacijske prednosti potencijalnih zemalja domaćina sigurno da igraju ključnu ulogu prilikom strukturiranja investicionih motiva za ulaganje u određenu nacionalnu privredu. Osim veličine tržišta, rastuće kupovne moći, resursa, troškova radne snage i sličnih prednosti, investitor prvenstveno sagledava i rizike u koje mora da uđe da bi te prednosti iskoristio. U tom smislu, ne smemo zaboraviti da se SCG još uvek nalazi u zoni visokog rizika sa aspekta SDI plasmana i spada u kategoriju zemalja sa visokim nivoom korupcije i prisutnom ekonomskom i političkom nestabilnošću (što deluje kao determinanta koja destimuliše ulaz kapitala u obliku stranih direktnih investicija).

Dalji razvoj političke i makroekonomske situacije kao i uspešnost reformskih i tranzitornih procesa u našoj privredi opredeliće obim, dinamiku i strukturu SDI. Kapital će nastojati prvo da primeni tzv. strategiju ulaska u uže tržišne "niše" koje su vezane za manje rizične delove tržišta i ciljane potrošačke grupe. Strani partneri koji su već prisutni na domaćem tržištu uz primenu principa strpljenja ("Wait and see") podstaknuti su da rade na odmrzavanju svojih aktivnosti na već ostvarenim nivoima, uz otvorenu mogućnost eventualnog proizvodnog prestrukturiranja ili preusmeravanja ranije planiranih izvoznih i ukupnih trgovinskih tokova iz svojih afilijacija.

U pogledu sektorske usmerenosti stranog kapitala u prvi plan izbija potreba izgradnje nacionalne strategije privlačenja stranog kapitala koja će jasno ukazati na prioritetne grane i sektore koji bi ulaskom investicionih paketa bili dinamizirani i osposobljeni da daju proizvod konkurentan za strano tržište. Komparativne prednosti naše zemlje uslovljavaju izbor privrednih grana koje nacionalna ekonomija treba da razvija i u okviru kojih se na najbolji način mogu realizovati strana ulaganja.

Nivo uništenosti privrede bitno je promenio industrijsku strukturu potencijalnih investicija koje su se mogle očekivati u našoj privredi. Naftni sektor i saobraćajna infrastruktura Srbije i Crne Gore izbijaju kao potencijalno atraktivna područja investiranja, od čije će brže izgradnje i obnove pozitivne efekte imati ne samo lokalni proizvođači, već i susedne zemlje, a i ceo Balkan kao region na raskršću puteva između Istoka i Zapada. Sa druge strane, razoren metalni i hemijski kompleks domaće privrede, nužno nameće potrebu širokog prestrukturiranja ovih domaćih privrednih potencijala i odabir grana koje treba obnoviti i razvijati i koje treba eventualno potpuno ugasiti imajući u vidu kako konkurentsku situaciju na svetskom tržištu, tako i već izgrađene proizvodne potencijale u susednim zemljama (automobilska industrija u Rumuniji, na primer).

Infrastrukturalna ulaganja su posebno važna za našu privredu, s obzirom da mogu stvoriti uslove za ulaganja i u ostale sektore, čime bi nerazvijenost fizičke

⁷ Više o ovome videti kod Bože Novoselca: "Strana ulaganja" IEN, Beograd, 2000.

infrastrukture kao bitno ograničenje za strane investicione poduhvate bilo otklonjeno. Posebno treba afirmisati privlačenje stranih investicija kroz koncesione aranžmane. Zakonom o koncesijama se značajno pojednostavljuje procedura za davanje koncesija u cilju prikupljanja neophodnih finansijskih sredstava i opreme za obnovu i rekonstrukciju privrede. Nacionalna ekonomija može ponuditi koncesije u sledećim oblastima: autoputevi, železničke pruge, rudnici, banjski i planinski turistički kapaciteti...

Poljoprivreda, turizam, prirodni resursi i industrije za koje je bitno lokalno tržište (kao što su telekomunikacije) vide se takođe kao značajni sektor interesa stranih ulagača.

S obzirom na postojanje velikih problema u finansiranju poljoprivrede, koja je nedovoljno razvijena i ne raspolaže sopstvenim kapitalom, strana ulaganja u ovu oblast predstavljaju najbolju soluciju za našu privredu. Strani partneri posebno interesovanje pokazuju za finansiranje onih proizvoda koji se kvalitetno ne mogu proizvoditi u njihovim zemljama: specijalni malotonažni, visokovredni proizvodi i to oni koji imaju sertifikat o zdravstveno bezbednoj hrani.

Atraktivnost tekstilne industrije i industrije odeće za koje je bitno strano tržište, usko je povezano sa nivoom troškova domaće radne snage u tim granama, kao i sa već razvijenim poslovima ovih privrednih sektora u regionu Centralne i Istočne Evrope.

Strategija privlačenja stranog kapitala osim prioritetnih sektora mora ukazati i na potencijalno najznačajnije grupacije stranih ulagača koji se mogu očekivati na domaćim prostorima. Osim naših tradicionalnih evropskih partnera (Nemačka, Italija, Austrija, Grčka), punu pažnju treba posvetiti mobilisanju kapitala i poslovnih potencijala naših ljudi na radu u inostranstvu, koji će biti privučeni da u domaćoj privredi investiraju ne na patriotskoj osnovi, već iz ekonomskih razloga i interesa. Isto tako, vrlo je interesantan segment malih i srednjih preduzeća koji je spreman da sa malim kapitalom uđe u veće rizike u odgovarajuće tržišne segmente i "niše". Tako bi se aktivirali manji pogoni, koji bi bili zasnovani na savremenoj tehnologiji, i koji bi absorbivali mali, ali sigurno ne i zanemarljivi deo domaće radne snage i koji bi istovremeno dali pozitivne impulse široj domaćoj privrednoj mreži.

Bivše socijalističke zemlje sa kojima se graničimo takođe predstavljaju važne potencijalne ulagače, kako zbog geografske blizine, tako i zbog toga što se radi o zemljama koje već imaju značajna iskustva sa tržišnim funkcionisanjem svojih privreda. U ovom kontekstu, poseban značaj imaju i zemlje, nekadašnje članice SFRJ. Smanjenje političkih tenzija i brojne veze ekonomskih subjekata, koji su ne tako davno funkcionisali u okvirima jedinstvenog privrednog prostora,

pružaju mogućnosti za aktivnije ekonomsko povezivanje i značajnije investiciono angažovanje.

Isto tako, strategiju treba tako postaviti da ona deluje u pravcu prevazilaženja dosadašnjih nepovoljnih karakteristika stranih uloga u domaćoj privredi kao što su: mala vrednost pojedinačnog ugovorenog stranog ulaganja, smanjivanje razlike između ugovorenih i realizovanih ulaganja, da uloži stranaca osim u opremi i stvarima budu više u formi priliva novčanog kapitala, da strani kapital više ulazi u proizvodne projekte, kao ključne pokretače privrednog rasta i oporavka.

Važna pretpostavka za dinamičnije odvijanje tranzitornih procesa privrede Srbije i Crne Gore u funkciji podsticanja privrednog razvoja je kreiranje ukupno privlačnog i stabilnog privrednog ambijenta za strane investitore. Dinamičniji priliv stranog kapitala se ne može oslanjati samo na prodaju pojedinih delova infrastrukturnog sistema kao najprivlačnijih za strane partnere, već prvenstveno na podsticanje stranih direktnih investicija, koje bi doprinele istinskom prestrukturiranju u pravcu proizvodnje konkurentnih proizvoda koji mogu biti lideri na domaćem tržištu i ravnopravni takmaci na inostranom tržištu. Stoga je neophodno obezbediti svojevrsnu koordinaciju spoljnotrgovinske i politike priliva SDI, utemeljenu na predhodnom definisanju strategije privlačenja SDI i strategije konkurentnosti domaćeg izvoza. Navedene strategije morale bi biti tako postavljene da uvažavaju sve aktuelne promene međunarodnog institucionalnog ambijenta u domenu regulisanja svetskih trgovinskih i investicionih tokova sa jedne strane, a sa druge strane bi morale jasno da izdvoje prioritetne sektore domaće privrede u smislu razvoja, prestrukturiranja i izvozne orijentacije.

Zaključak

Investiranje u osavremenjivanje opreme i produkcionih procesa ključna su pretpostavka za poboljšanje konkurentnosti i postizanja, na toj osnovi, većeg rasta izvoza. A povećanje izvoznih prihoda je prvi uslov servisiranja spoljnog duga i obezbeđenja sredstava za finansiranje uvoza opreme i tehnologije, a to znači i uslov ekonomskog razvoja. Tehničko zaostajanje naše privrede za industrijskim zemljama Evrope iznosi oko 5-6 tehnoloških godina, što je u vremenskoj dimenziji ekvivalentno 30 do 35 godina. Bez učešća inostranog kapitala naša preduzeća mogu u proseku obnoviti svoje poslovanje za 20 do 25 godina. Ona u kojima učestvuje inostrana akumulacija i menadžment po relevantnim procenama to mogu učiniti za 3 do 5 godina.

SDI zajedno sa međunarodnom trgovinom robom i uslugama promovišu privredni rast, kreiraju zaposlenost i podižu životni standard širom sveta. Od 1973.

godine pa do 1996. SDI tokovi su se povećali 14 puta, sa 25 milijardi dolara na 350 milijardi, nadmašujući rast međunarodne trgovine.

Raskorak između potreba i mogućnosti zajedničko je obeležje svih zemalja koje su zakoračile u proces tranzicije. Nedostatak investicionih sredstava se pojavljuje zato što su u pitanju zemlje sa niskim društvenim proizvodom i skromnim akumulativnim mogućnostima. Pored toga, prelazak na tržišnu privredu je skup i zahteva velika ulaganja radi strukturnih i institucionalnih prilagodavanja. Zato SDI imaju veliki značaj za privredni rast i razvoj zemalja u razvoju i tranziciji. Dosadašnja iskustva pokazuju da su SDI igrale značajnu ulogu u strukturnim promenama proizvodnje i izvoza u zemljama korisnicima ovih sredstava. Za zemlje koje imaju otežan pristup međunarodnom tržištu kapitala, SDI predstavljaju osnovni izvor za angažovanje stranih sredstava.

Zemlje Centralne i Istočne Evrope privlače strani kapital, ali privredna recesija ili nedovoljan rast u ovim zemljama, čini njihovo učešće u ukupnim svetskim tokovima SDI relativno skromnim. Iako je u Srednju, Istočnu i Jugoistočnu Evropu kroz SDI u protekloj deceniji uloženo oko 150 milijardi dolara, za većinu svetskih multinacionalnih korporacija, prema zapadnim analitičarima, zemlje ovog regiona "ostaju siromašne, nestabilne i nedovoljno privlačne", posebno u poređenju sa drugim regionima u svetu. Latinska Amerika je 2000. godine kroz SDI dobila 50 milijardi dolara, dok su zemlje Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope dobile ukupno 18 milijardi dolara iste godine. I pored toga, najveći broj zemalja ovog regiona upravo uz pomoć SDI transformišu privredu, dobija nešto savremeniju tehnologiju, pre svega novac.

Imajući u vidu stanje privrede Srbije i Crne Gore dolazi se do jasnog zaključka da jedino sredstvo njenog oporavka i daljeg razvoja predstavlja strani kapital. Regulisanje odnosa naše zemlje sa međunarodnim političkim, ekonomskim i finansijskim institucijama dovelo je do značajnog priliva stranih sredstava u obliku kredita i donacija. Priliv donacija i javnog kapitala od strane pojedinih razvijenih zemalja i međunarodnih finansijskih institucija predstavlja veoma značajnu podršku inicijalnoj fazi sprovođenja reformi, kao i stvaranju uslova za priliv privatnog stranog kapitala. Međutim, imajući u vidu visoku zaduženost nacionalne privrede i vremensku ograničenost donatorske pomoći ona se ne sme oslanjati samo na ta dva oblika međunarodne ekonomske pomoći. Jedini oblik međunarodnog kretanja kapitala koji može pokrenuti proizvodnju privrede i povećati njenu zaposlenost jesu strane direktne investicije. U cilju njihovog uspešnijeg privlačenja, upravljački organi naše zemlje moraju činiti permanentne napore u pravcu kreiranja neophodnih uslova za stvaranje povoljne investicione klime za strana ulaganja. Osnovni elementi ove klime su: postojan i funkcionalan pravni i privredni sistem, politička i makroekonomska stabilnost, liberalizacija

spoljnotrgovinskog poslovanja i cena, kvalitetni zakoni i liberalizacija uslova za strana ulaganja, dinamičan i stabilan privredni razvoj i dr. U suprotnom, strani investitori bi i dalje nastavili da SCG tretiraju kao visoko rizično područje, krajnje neatraktivno za investiciona ulaganja, što bi za našu privredu usled nedostatka domaćeg kapitala i skromnog priliva SDI, imalo pogubne posledice.

Neophodno je podsticanje SDI koje bi doprinele prestrukturiranju u pravcu proizvodnje proizvoda konkurentnih na svetskom tržištu. Stoga je potrebno obezbediti koordinaciju spoljnotrgovinske i politike priliva SDI, utemeljenu na prethodno precizno definisanoj strategiji privlačenja SDI i strategiji konkurentnosti izvoza SCG. Prioritetna je potreba da u privredu uđu oni strani investitori koji imaju nameru da sa naših lokacija opslužuju i treća tržišta, i koji će kupovinom inputa na domaćem tržištu podstaći modernizaciju lokalnih proizvodnih kapaciteta i konkurenciju između domaćih proizvođača. Sve to zajedno treba da rezultira porastom efikasnosti ukupne globalne konkurentnosti domaće privrede.

Literatura

1. Božić Miroslav, "Strana ulaganja", Beograd, 2001.
2. Dugalić Veroljub, "Izlazak iz krize uz pomoć stranih direktnih investicija", Finansije, br. 9/1, 1988.
3. IMF, Annual Report, 1997.
4. Novoselac Božo, "Strana ulaganja" IEN, Beograd, 2000.
5. Rosić Ilija, "Nacionalna makroekonomija - rast, struktura i funkcionisanje", Komino Trejd, Kraljevo, 2003.
6. Stamenković Stojan, "Privredni razvoj - kuda dalje?", Ekonomski anali, br. 160, januar/mart, 2004.
7. World Investment Report, 2000.
8. World Investment Report, 2004.
9. www.iem.bg.ac.yu